

Enerji Güvenliği Bağlamında Türkmenistan Enerji Diplomasisi

Turkmenistan's Energy Diplomacy in the Context of Energy Security

Bahar Özsoy*

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Ün., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara/Türkiye

Orcid Id: 0000-0002-6667-6789

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Doç. Dr. Bahar Özsoy, Ankara Hacı Bayram Veli Ün., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara/Türkiye

E-posta / E-mail:

b.ozsoy@hbv.edu.tr

Geliş Tarihi / Received Date:

22 Ağustos 2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:

28 Ocak 2025

Araştırma Makalesi / Research Article

Atrf / Citation:

Bahar Özsoy, "Enerji Güvenliği Bağlamında Türkmenistan Enerji Diplomasisi", *Türk Dünyası Araştırmaları* 137, Sayı 271, (2025): 87-114.

doi: 10.55773/tda.1537126

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Türkmenistan, Türkistan'nun en zengin rezervlere sahip ülkelerinden biridir. Özellikle doğal gaz rezervleri ile küresel enerji pazarını etkileyebilecek bir potansiyele sahip olmasına karşın iç ve dış politikadaki tercihler nedeniyle uzun yıllar enerji alanında etkin bir politika yürütülemedi. Ülkenin ilk Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov'un otokratik yönetimi ve 1995 yılında alınan karar ile dış politikanın daimi tarafsızlık statüsü çerçevesinde yürütülmesi Aşgabat'ın enerji ihracatına bağımlı olan ekonomik gelişimini sınırlamıştır. 2006 yılında iktidara gelen Kurbankulu Berdimuhamedov açılım politikası ile iç ve dış siyasette bir değişim öngörmüştür. Son yıllarda önceki döneme kıyasla küresel siyasetle bir bütünleşmenin başlaması enerji diplomasisinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Rusya'ya olan bağımlılığın aşılarda İran ve Çin'e ihracatı mümkün kılan hatların tamamlanmasının yanı sıra AB ve Asya'ya ulaşan boru hatlarının yapımı da gündemdedir. Bu kapsamda özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sonrası Türkmenistan Batı'ya entegre olma fırsatına sahipken Asya pazarında da Moskova ile karşı karşıyadır. Çalışma, Türkmenistan enerjisinin küresel alandaki rolüne ve Türkmen yönetiminin son yıllarda derinleştirdiği enerji diplomasisine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Türkistan, Enerji diplomasisi, Enerji güvenliği.

Abstract

Turkmenistan, which gained its independence following the dissolution of the Soviet Union, is one of the countries with the richest reserves in Central Asia. Although Turkmenistan has the potential to dominate the global energy market, especially with its natural gas reserves, it has not been able to carry out an effective policy in the field of energy for many years due to domestic and foreign policy preferences. The autocratic rule of Saparmurat Niyazov, the first president of the country, and the decision taken in 1995 to pursue a foreign policy within the framework of permanent neutrality status have restricted Ashgabat's economic development,

which is dependent on energy exports. After coming to power in 2006, Kurbankulu Berdimuhammedov envisioned a transformation in domestic and foreign politics with his policy of opening up. Compared to the previous period, the beginning of integration with global politics has contributed to the improvement of energy diplomacy. In addition to the completion of pipelines enabling exports to Iran and China by overcoming dependence on Russia, the construction of pipelines reaching the EU and Asia is also on the agenda. In this context, especially after the Russia-Ukraine war, Turkmenistan has the opportunity to integrate into the West while also competing with Moscow in the Asian market. This study focuses on the role of Turkmen energy in the global arena and the energy diplomacy of the Turkmen government in recent years.

Keywords: Turkmenistan, Central Asia, Energy Diplomacy, Energy Security.

Giriş

Türkistan'ın en zengin enerji rezervlerine sahip ülkelerinden biri olan Türkmenistan 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış, 1995 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda yapılan oylama ile daimî tarafsızlık statüsü almıştır. Bu kararlar Türkmenistan yönetimi askeri-güvenlik temalı oluşumlara dahil olmamayı taahhüt etmiştir. Bununla birlikte, tarafsızlık statüsünün ülkenin kapalı siyasi rejimi ile birleşmesi Aşkabat'ın ekonomik potansiyelini ortaya çıkarmasını engellemiştir. Nitekim, piyasa ekonomisi sistemine ancak Saparmurat Niyazov'un vefatının ardından 2006 yılında Kurbankulu Berdimuhammedov'un Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle geçilmiştir. Elde edilen büyüme rakamlarına rağmen ekonominin temelini oluşturan enerji rezervlerinin uluslararası alana taşınması konusunda ülkenin uyguladığı yanlış politikalar ve alıcı ülkelerle yaşanan sorunlar az nüfusuna rağmen Türkmenistan'ı Türkistan'ın Katarı'na dönüştürememiştir.

Diğer taraftan son on yılda Aşkabat yönetimi enerji diplomasisini güçlendirecek adımlar atmaya başlamıştır. İhracat yollarını çeşitlendirmeye çalışan ülke Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI), Trans Hazar boru hattı gibi projelere yönelmiştir. Günümüzde, büyük oranda Çin tarafından domine edilen Türkmen enerji pazarı için bu durum 90'lı yıllarda Rusya'ya olana benzer şekilde bir bağımlılık ve tehdit yaratmaktadır. Bu kapsamda, 2018 yılında Hazar'ın statü sorununun çözüme kavuşmasının ardından Azerbaycan'la çeşitli anlaşmalar yapılmış olması önemli bir gelişmedir. Son olarak, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında alternatif ihracat kaynaklarının değerlendirilmesi arayışları Aşkabat'a Türkiye, İran ve Avrupa Birliği (AB) ile enerji diplomasisini derinleştirmesi için yeni fırsatlar sunmaktadır.

Bu çalışmanın temel sınırlılığı Türkmenistan'daki yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve iklim değişikliğine karşı enerji sektöründeki değişim ve düzenlemeleri içermemesidir. Türkmenistan'da iklim değişikliğinin, ani akış ve çamur akışlarının sayısındaki artış (yıllık %10), yoğun yağışlar (yıllık %5) ve yoğun sıcaklık dönemlerindeki artış (yıllık %1,6) şeklinde kendini göstereceği belirtilmektedir.¹ Bu kapsamda Aşkabat yönetimi hazırlamış

¹ UNDRR, *Turkmenistan: National Climate Change Strategy 2012*, Erişim Tarihi: 12.07.2024, <https://www.preventionweb.net/-/publication-/turkmenistan-national-climate-change-strategy-2012>.

olduğu strateji belgeleri ile enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye ve iklim krizi ile mücadele etmeye çalışmaktadır. Son olarak 2023 yılında Dubai’de gerçekleştirilen COP 28’de Türkmenistan devlet başkanı Serdar Berdimuhamedov küresel metan emisyonlarının 2020 yılı seviyelerine göre 2030 yılına kadar yüzde 30 oranında azaltılmasını hedefleyen Küresel Metan Taahhüdü’ne katıldığını açıklamıştır. Bu kapsamda Türkmen hükümetinin uzun yıllardır -başka bir çalışmanın konusu olabilecek- iklim değişikliği ile mücadelede stratejiler ve eylem planları hazırladığının vurgulanması gerekir. Bununla birlikte üretimde maksimum noktasına henüz erişememiş olması nedeniyle Türkmenistan enerji diplomasisinin en önemli konu başlığını doğal gaz arzı ve ticareti oluşturacaktır. Bu çalışma, bağımsızlığın ardından Türkmenistan yönetiminin uygulamış olduğu enerji diplomasisine ve Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısı ile önem kazanan Türkmen enerjisinin rolüne odaklanmaktadır. Konuya ilişkin olarak ilgili literatür taranmış, araştırma ve resmi veriler ışığında Türkmenistan enerji diplomasisinin bütüncül bir biçimde ortaya konmasını sağlamaya yönelik olarak nitel analiz yöntemi kullanılmıştır.

1. Enerji Güvenliğinin Artan Önemi

Fosil yakıtlar içerisinde dünyada en fazla oranda bulunan kömürün 18. yüzyılda sanayi sektöründe yer almaya başlaması Avrupa’nın hızla kalkınmasını sağlamıştır. Bu dönemden itibaren küresel gücü belirleyen temel etmenlerden biri ilgili ülkenin kullandığı enerji çeşidi olmuştur. Nitekim zaman içinde sanayi ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak artan enerji kullanımı bir ülkenin sosyoekonomik gelişmişliğinin göstergesi haline gelmiştir. 19. yüzyılda tüketimi artan petrolün ulaşım sektörüne entegre edilerek petrolle çalışan savaş gemilerinin geliştirilmesi İngiltere örneğinde görüldüğü üzere ülkelere önemli bir üstünlük sağlamıştır. Diğer taraftan, artan fiyat ve maliyetler nedeniyle petrole alternatif ve/ya onu tamamlayan bir kaynak olarak 20. yüzyılda doğal gaz kullanımı yaygınlaşmıştır. Böylece, siyasi nüfuz ve ekonomik-askeri kapasite ve imkanlarını geliştirmek isteyen devletler zengin rezervlere sahip ülke ya da bölgelerde etkilerini artırmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Orta Doğu ülkeleri sahip oldukları petrol zenginliğinin önemini fark ederek enerji bağlantılarını kurumsallaştırmaya yönelik adımlar atmışlardır. Bu adım ekonomik zenginliklerini politik bir güce dönüştürmelerine fırsat tanımıştır. İsrail’in Orta Doğu’da kendine yurt sağlamak için Filistin topraklarını işgal etme çabalarına ülkeler, Arap milliyetçiliği şemsiyesi altında bir araya gelerek karşı durmuşlardır. Öyle ki, Eylül 1970’te Ürdün hükümetinin kendi ülkesinde Filistin gerillalarına karşı başlattığı kampanyadan sonra Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü Ürdün’e yaptıkları mali yardımı keserek bu politikanın etkisini artırmışlardır. Ayrıca, Arap ülkeleri petrolden elde ettikleri gelire Rusya’dan yapılan silah alımlarının bir kısmını finanse etmişlerdir.² 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail

² Michael Handel, *Weak States in the International System* (London and New York: Routledge, 1990), 243-244.

Savaşları'nda petrol fiyatlarının artırılması ve İsrail'i destekleyen ülkelere petrol satışının durdurulması bu kurumsallaşmanın bölge dışındaki ilk somut etkisidir. Enerji ithalatında bölgeye bağımlı olan sanayi ülkeleri için söz konusu gelişmeler önemli bir risk teşkil etmiştir. Örneğin ülkede üretilen tüm enerjinin %70'inin petrol kaynaklı olduğu Japonya'ya petrolün %85'ini Arap ülkeleri sağlamaktadır.³ Benzer şekilde, sanayideki üretimin devam etmesinin büyük oranda Orta Doğu'dan gelen uygun fiyatlı petrole dayalı olduğu Batı Avrupa ülkeleri genişletilen ambargolar ve artan fiyatlar nedeniyle önemli bir krizle karşı karşıya kalmışlardır. ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Japonya ve Hollanda gibi birçok ülkede işsizlik ve enflasyon oranları yükselirken kimi ülkelerin büyüme oranları 1974-75'li yıllarda negatif yönlü seyretmiştir.⁴

Fiyatlarda ve arzda yaşanan bu sıkıntı 'enerji güvenliği' kavramının önem kazanmasını sağlamıştır. Buradan hareketle, 1973 yılında alıcı ülkeler açısından arz ve fiyat konusunda ortaya çıkan güvensizlik kimi zaman çevre kimi zaman da arama, üretim, nakil, satış sürecinde yaşanabilecek sorunlar ve terör saldırıları ile ortaya çıkabilecektir.⁵ Bu kapsamda, yeterli miktardaki arzın uygun fiyata temin edilmesi şeklindeki dar yoruma karşılık her ülke için enerji güvenliği kavramının farklı çağrışımlar yaptığını belirtmek gerekir. Enerji güvenliği ihracatçı ülkeler açısından talep güvenliğinin korunması, Rusya açısından stratejik kaynaklar üzerindeki devlet kontrolünün sürdürülmesi, Çin ve Hindistan için küresel pazarlara uyum sağlama yeteneğinin geliştirilmesi, Japonya için çeşitlendirme, ticaret ve yatırım yoluyla iç kaynakların kıtlığının telafi edilmesi ve gelişmekte olan ülkeler içinse enerji fiyatlarındaki değişiklikler karşısında ödemeler dengesinin bozulmaması şeklinde tanımlanabilmektedir.⁶

Yeterli enerji rezervlerine sahip olmayan ülkeler tedarikten tasarrufa kadar birçok konuda enerji güvenliğini sağlamaya yönelik ulusal önlemler alabilmektedirler. Bunun yanında enerji güvenliğinin sağlanması için ortak politikalar oluşturulmakta, uygun koşullarda rekabet ortamı sağlanmaya çalışılmakta, enerji piyasalarını takip ederek geleceğe yönelik analizler yapılmakta, enerji kullanımında tasarruf yöntemleri geliştirilmekte, fosil yakıtların sebep olduğu çevre ve iklim krizi ile mücadele edilmesine yönelik yeşil enerji teşvik edilmektedir. Bununla birlikte, bu sürecin zaman zaman ülke çıkarları adına ihmal edilebildiği görülmektedir. Örneğin, uzun yıllardır iklim ve çevredeki değişime dikkat çeken ve fosil yakıtların kullanımını azaltmaya yönelik çabalar ve oluşumlar içerisinde olan AB, 2014 yılında Kırım'ın ilhakını en yüksek perdeden kınamış, Rusya'ya yönelik ambargolarını genişletmiştir. Bununla birlikte, yeşil enerji ve Ukrayna ile ilişkileri geliştirme çabalarına rağmen Almanya'ya doğal gaz ulaşımını sağlayacak olan Kuzey Akım II'nin yapımı sürdürülmüştür. Nitekim, yıllar itibariyle AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı Birliğin kırılğan-

³ Economist, 1973'ten aktaran: Handel, *Weak States in the International System*, 245-246.

⁴ Sefer Yılmaz ve Duhan K. Kalkan, "Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 3 (2017): 185.

⁵ Yılmaz ve Kalkan, *Enerji Güvenliği Kavramı*, 173.

⁶ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs* 85, sy. 2 (2006): 71.

lığını artırmıştır. Öyle ki, 2021 yılının son çeyreğinde Rusya, %24,8'lik payla AB'ye petrol yağlarının en büyük tedarikçisi olmuştur. Benzer şekilde 2021'in dördüncü çeyreğinde %47,9'luk payla AB'nin en büyük kömür tedarikçisi de Rusya'dır.⁷

Bununla birlikte 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırı savaşını başlatmasının ardından AB'nin ilk kez daha organize ve kararlı adımlarla enerji güvenliğini sağlamaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda AB'ye Rus ham petrolünün deniz yoluyla ithalatı 5 Aralık 2022'de itibariyle durdurulmuş, 5 Şubat 2023'te rafine petrol ürünlerine yönelik ambargo yürürlüğe konmuştur. Gelineen noktada Rusya, AB'nin ilk yedi ortağı arasında değildir. Yine, bölgeye en fazla kömür tedarikinde bulunan Rusya'ya yönelik AB'nin uyguladığı beşinci yaptırım paketi, Rusya'da ortaya çıkan veya Rusya'dan ihraç edilen kömür ve diğer katı fosil yakıtların ithal edilmesini veya transfer edilmesini yasaklamıştır. Böylece, Rusya'nın AB'nin kömür ithalatındaki payı 2022'nin dördüncü çeyreğinde sıfırlanmıştır.⁸ Ek olarak 2022 yılında başlayan enerji dönüşümü ile AB ülkeleri, 2021-2023 yılları arasında doğal gaz tüketimini -hedeflerinin %15 olmasına rağmen- %20 oranında düşürmüş, gaz tüketimi, Ağustos 2022-Mart 2024 döneminde %18 (yaklaşık 125 milyar metreküp) azalmıştır. AB, ilk kez doğal gazdan daha fazla elektriği rüzgâr ve güneşten üretmeye başlamıştır.⁹ Rusya'ya olan bağımlılığın kırılması, bir yandan yenilenebilir kaynakların kullanımının artırılması diğer yandan alternatif tedarikçilerle ilişkilerin geliştirilmesi ise Birliğin orta ve uzun dönemde enerji güvenliğinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Enerji güvensizliği ve kıtlıkları üretim faaliyetlerini engellediği gibi tüketici refahını da azaltmaktadır. Herhangi bir ekonomi için güvenilir olmayan enerji arzı hem kısa hem de uzun vadeli maliyetlere neden olmakta bu da refah ve üretim kaybına yol açmaktadır. Ülke bazında enerji güvenliği, enerji tüketimi gereksinimlerinin yerli kaynaklardan, ithalattan ve stoklardan elde edilebilirliğine dayandığından bu sorumluluk büyük oranda devletlere aittir.¹⁰ Buradan hareketle bir ülkenin ulusal güvenliği gibi onun bir parçası olan enerji güvenliğinin sağlanmasından da devletler yükümlüdür. Öyle ki, enerji güvenliğinin bir ülkenin ekonomik güvenliği ve ulusal güvenliği ile doğrudan ilişkili olduğunu ve kimi ihracatçı ülkeler açısından da önemli tehditler bulunduğunu belirtmek gerekir. İhraç güzergâh ve hatlarının sınırlılığı, küresel siyasetle bütünleşeme, alternatif alıcıların yokluğu ve düşük fiyatlar zengin rezervlere sahip ülke-

⁷ Eurostat, "EU Imports of Energy Products-Latest Developments", 2024, Erişim tarihi: 29.07.2024, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics>.

⁸ Eurostat, "EU Imports of Energy Products".

⁹ Therese Robinson, "Europe's Efforts to Cut Reliance on Russian Energy Supplies Exceeding Expectations," *Review Finds*, 30 Mayıs 2024, Erişim Tarihi: 11.07.2024, <https://naturalgasintel.com/news/europes-efforts-to-cut-reliance-on-russian-energy-supplies-exceeding-expectations-review-finds/>.

¹⁰ Hisham Khatib, "Energy Security, World Energy Assessment: Energy and The Challenge of Sustainability," In *World Energy Assessment: Energy and The Challenge of Sustainability*, ed. J. Goldemberg (United Nations Development Programme, 2015), 113-114.

ler açısından bir kırılma oluşturabilmektedir. Örneğin, Körfez ülkelerinde devlet gelirlerinin dörtte üçü petrol ihracatından elde edilmektedir. 1998'de ve 1999'un başlarında petrol fiyatlarındaki düşüş, enerji ihraç eden birçok ülkede bütçe sorunlarına yol açmanın yanında işsizlik ve gelirlerde ciddi düşüşlere neden olmuştur.¹¹

Son olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik çaba ve faaliyetlere rağmen fosil yakıtların kullanımının orta vadede devam etmesi beklenmektedir. Bu durum bölgede gerek üretici gerekse ithal ülkeleri arasındaki rekabetin devam edeceği anlamına gelmektedir. Örneğin, Rusya ve Batı arasındaki -olumlu ya da olumsuz- gelişmeleri fırsata çevirerek bölgede oluşan boşluğu değerlendiren Çin, Türkistan'da önemli bir nüfuz elde etmiştir. Artan enerji ihtiyaçları için Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a yönelen Pekin, bölgeye en fazla borç veren ülkedir. Kazakistan hariç tüm ülkelerin Çin'e borcu bulunmaktadır.¹² Enerji ihracatının büyük oranını Çin'e yapan Türkmenistan'ın Pekin yönetimine 34 milyar dolar borcunun olması bu ülke için dikkate alınması gereken önemli bir güvenlik sorunudur.¹³

2. Tehditler ve Fırsatlar Bağlamında Türkmenistan'ın Enerji Görünümü

Türkmenistan, 1990'lı yıllarda Türkistan'ın Kuveyt'i olarak anılmasına karşın enerji potansiyelini küresel projelere dönüştürememiştir.¹⁴ Daha evvel ifade edildiği gibi az nüfusuna rağmen enerji zenginliğinin halkın refahına yansıtılmamasında ülkenin otokratik yönetim anlayışının yanı sıra uluslararası alandaki siyasi yönelimi etkilidir.

2021 yılı BP verilerine göre, petrol rezervi en fazla olan ülkeler sıralamasında %17,5 (303.8 milyon varil) ile Venezuela ilk sırada gelmektedir. Venezuelayı %17,2 (297,5 milyon varil) ile S. Arabistan, %9.7 (168.1 milyon varil) ile Kanada, %9.1 (157.8 milyon varil) ile İran ve %8.4 (145.0 milyon varil) ile Irak izlemektedir. 107.8 milyon varil petrol ile Rusya ise altıncı sıradadır.¹⁵ Venezuela maruz kaldığı yaptırım ve ambargolar nedeniyle petrol piyasalarında etkili bir aktör değildir.

Rusya, %19,9 (37,4 trilyon metreküp) oran ile dünyanın en fazla doğal gaz rezervine sahip ülkesidir. Rusya'yı sıra ile %17,1 (32.1 trilyonmetreküp) ile İran; %13,1 (24.7 trilyon metreküp) ile Katar; %7.2 (13.6 trilyonmetreküp) ile Türkmenistan ve %6.7 (12.6 trilyon metreküp) ile ABD izlemektedir.¹⁶ İran'ın yürütmüş olduğu nükleer program nedeniyle ABD ve BM tarafından yaptırım-

¹¹ Khatib, "Energy Security, World Energy Assessment", 123-124.

¹² Anna Matveeva, "A New Opening for EU-Central Asia Relations?", *Carnegie Endowment for International Peace*, 13 Nisan 2023, Erişim Tarihi: 13. 07. 2024, <https://carnegieendowment.org/research/2023/04/a-new-opening-for-eu-central-asia-relations?lang=en>.

¹³ Cengiz Buyar, "Çin, Türkistan'daki varlığını güçlendiriyor mu?", *Kriter* 9, sy. 90 (2024).

¹⁴ Fabio Indeo, "Independent Turkmenistan in the Reshaped Geopolitical Scenario: Foreign Policy, Energy Strategy and Security Issues," *Il Politico, Nuova Series* 3, sy. 243 (2016): 174.

¹⁵ BP, "Statistical Review of World Energy 2021 70th Edition", 2021, Erişim Tarihi: 13.07.2024, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>.

¹⁶ BP, "Statistical Review of World Energy 2021."

lara uğraması, Türkmenistan ise dış politika yönelimi, coğrafi konumu ve enerji ihraç politikası nedeniyle doğal gaz piyasalarında etkili değildir. Diğer bir anlatımla rezerv, üretim ve tüketim dengesinde Türkmenistan özellikle doğal gaz alanında öne çıkmasına karşın piyasaları etkileyebilecek bir pozisyonda değildir. Bununla birlikte, sahip olduğu rezervler ülkenin enerji alanındaki stratejik ve ekonomik önemine işaret etmektedir. Türkmenistan Güney İolotan doğal gaz sahası tahmini 21,2 trilyon metreküp gaz rezerviyle İran ve Katar'ın paylaştığı Güney Pars gaz sahasından sonra dünyanın en büyük ikinci sahasıdır.¹⁷

Enerji Enstitüsü'nün 2024 Raporuna göre Çin, 2023 yılında birincil enerji tüketimi en fazla olan ülkedir. Çin'i sırayla ABD ve AB takip etmektedir. Türkmenistan birincil enerji tüketimi küresel tüketimin 0.3%'üdür ve tüketiminde en büyük payı doğal gaz oluşturmaktadır.¹⁸ 2024 yılı verilerine göre, petrol üretimi en fazla olan ülkeler sırayla ABD (%18,3), Rusya (%12,0), S. Arabistan (%11,8), Kanada (%6,2) ve İran (%4,7)'dir. Türkmenistan'ın petrol üretimi küresel üretimin yalnızca %0,2'sidir. Tüketimde ise sırayla ABD (%18,3), Çin (%16,7), AB (%10,9), Hindistan (%5,4) ve Rusya (%3,7) gelmektedir. Türkmenistan'ın petrol tüketimi küresel petrol tüketiminin %0,1'idir.¹⁹

Küresel alanda doğal gaz üretiminde sırayla ABD (%25,5), Rusya (%14,4), İran (%6,2), Çin (%5,8) ve Kanada (%4,7) gelmektedir. Dünyanın en fazla doğal gaz rezervine sahip 4. ülkesi olan Türkmenistan küresel doğal gaz üretiminin yalnızca %1,9'unu gerçekleştirmektedir. Küresel alanda doğal gaz tüketiminde ilk sırada ABD (%22,1) gelmektedir. ABD'yi sırayla Rusya (%11,3), Çin (%10,1), AB (%8,0) ve İran (%6,1) izlemektedir.²⁰ Türkmenistan'ın küresel tüketimdeki payı %0,9'dur. Söz konusu verilerden hareketle Türkmenistan üretiminin yarısından fazlasını ihraç etmektedir.

2023 yılında Türkmenistan boru hattı ile 39,5 milyar metreküp gaz ihracatının 30,5 milyar metreküpünü Çin'e; 4,7 milyar metreküpünü Rusya'ya ve 0,4 milyar metreküpünü Kazakistan'a yapmıştır. Bir önceki yıl Çin'e 32,9 milyar metreküp, Rusya'ya ise 4,7 milyar metreküp gaz ihraç edilmiştir.²¹ Çin'e kısmen azalan ihracatta Ukrayna'ya saldırısının ardından Rusya'nın Çin pazarına girmesi etkili olmuştur. Nitekim, Ukrayna'yı işgalinden bu yana büyük miktarlarda petrol ihraç etmeye devam eden Rusya'nın yeni alıcıları arasında Hindistan ve Çin ilk sırada gelmektedir.²² 2022 yılında 61,5 milyar metreküp olan Rusya'nın AB'ye gaz ihracatı 2023 yılında 25,7 milyar metreküpe düşmüştür. Çin'e olan ihracat ise 2022 yılında 14,7 milyar metreküpten 21,3 milyar metreküpe

¹⁷ Oil&Gas Journal, "GCA: Turkmenistan's Iolotan Gas Field is World's Second-Largest", 13. 10. 2011, Erişim Tarihi: 12.07.2024, <https://www.ogj.com/-explorationdevelopment/reserves/article/-17266102/gca-turkmenistans-iolotan-gas-field-is-worlds-second-largest>.

¹⁸ Energy Institute, "Statistical Review of World Energy 2024", 73rd edition, 2024, Erişim Tarihi: 13.07.2024, <https://www.energyinst.org/statistical-review>.

¹⁹ Energy Institute, "Statistical Review of World Energy 2024."

²⁰ Energy Institute, "Statistical Review of World Energy 2024."

²¹ Energy Institute, "Statistical Review of World Energy 2024."

²² International Energy Agency, "World Energy Outlook 2023", (2023), 33, Erişim Tarihi: 12.06.2024, <https://www.iea.org/search?q=World%20Energy%20Outlook%202023>

yükselmiştir.²³ Böylece Moskova, 2000’li yıllarda Türkmenistan’ı yönlendirdiği Çin pazarında günümüzde Türkmenistan ile rakip olmuştur.

LNG ihracatına bakıldığında, 2023 yılında ABD’nin ihracatı bir önceki yıla göre %9,4 artarak küresel ihracatın %12,2’sini oluşturmaktadır. ABD’nin LNG ihracatı 2013-2023 yılları arasında %93,8 artış göstermiştir. 2023 yılında ABD LNG’sinin en büyük alıcıları arasında 76,2 milyar metreküple Avrupa gelmektedir.²⁴ Böylece Avrupa pazarlarında Rusya’dan boşalan yerin önemli bir alternatifi ABD olmuştur. Türkmenistan zengin doğal gaz rezervlerine karşın LNG ihracatı yapamamaktadır.

Enerji ihracatı Türkmenistan’ın ihracat gelirleri üzerinde oldukça belirleyicidir. Örneğin, 2004 yılında 3 milyar 563 milyon 290 bin dolar olan ihracatın 3 milyar 145 milyon 604 bin doları hidrokarbon kaynaklarından elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Bu dönemde ihracatın önemli bir kısmı AB’ye yapılmıştır. Buna göre, AB’ye 844 milyon 994 bin dolar ihracat yapılmıştır. Aynı dönemde Türkiye’ye 175 milyon 795 bin dolar, İran’a 144 milyon 301 bin dolar, Rusya’ya 43 milyon 232 bin dolar ihracat yapılmıştır. Bu dönemde Çin’e ihracat sadece 13 milyon 889 bin dolardır. 2022 yılına gelindiğinde 14 milyar 251 milyon 984 bin dolarlık ihracatın 10 milyar 313 milyon 559 bin doları Çin’e; 967 milyon 087 bin doları Türkiye’ye, 264 milyon 705 bin doları AB’ye, 28 milyon 405 bin doları İran’a yapılmıştır.²⁵ Yine, 2023 yılında 14 milyar 367 milyon 470 bin dolar olan ihracat rakamının 13 milyar 287 milyon 928 bin dolarını hidrokarbon kaynaklarında elde edilen gelirler oluşturmuştur.²⁶ İhracatın bir önceki yıla göre kısmen azalmasına karşın 2023 yılında da 9.631.254 ile Çin, Türkmenistan’ın en büyük ticaret ortağıdır. Aynı yıl Türkmenistan tarafından Türkiye’ye 1 milyar 659 milyon 919 bin dolar AB’ye ise 1 milyar 303 milyon 366 bin dolar değerinde ihracat yapılmıştır.²⁷

Söz konusu verilerden hareketle ülke ekonomisinin enerji ihracatına dayalı olması ve bu ihracatın farklı ülkeleri kapsayacak şekilde çeşitlenmemiş olması önemli bir sorundur. Enerji ihraç potansiyelinin yüksekliğine rağmen yetersiz altyapı ve devlet sübvansiyonları da enerji piyasasını olumsuz etkilemektedir.²⁸ Bunun yanında gerek dış politika stratejisinin tarafsızlık anlayışı üzerine inşa edilmesi gerekse bölgesel ve küresel rekabet gücünün sınırlı olması Türkmen halkının bu kaynaklardan faydalanmasını engellemektedir.²⁹ Nitekim ihracat rotala-

²³ Energy Institute, “Statistical Review of World Energy 2024.”

²⁴ Energy Institute, “Statistical Review of World Energy 2024.”

²⁵ TradeMap, “List of Products Exported by Turkmenistan”, Erişim Tarihi 18.07.2024 https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm.

²⁶ TradeMap, “List of Products Exported by Turkmenistan.”

²⁷ TradeMap, “List of Products Exported by Turkmenistan.”

²⁸ Onur Demirci, “Türkmenistan’da Enerji Sektörünün Makro Performans Üzerindeki Etkileri,” içinde, *Ekonomi ve Finans Politikaları Üzerine Çalışmalar II*, ed. D. Eroğlu Sevinç ve H. Sevinç (Gaziantep: Özgür Yay., 2023), 84.

²⁹ 2022 yılı İnsani Gelişim Endeksi sıralamasında 193 ülke arasında 94. sırada olmasına karşın ülkeye yönelik açık kaynaklara ve verilere erişimin sınırlılığı bilinmektedir. Bkz: UNDP, “Human Development Report 2023-2024”, 13. 03. 2024, Erişim Tarihi: 12.06.2024, <https://hdr.undp.org/content/-humandevlopment-report-2023-24>.

rının eksikliği, Hazar'ın statüsünün belirsizliği ve Azerbaycan ile enerji yatakları üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar ülkenin enerji rezervlerini değerlendirebilme fırsatını uzun yıllar boyunca sınırlamıştır. Örneğin, aynı etnik kökenden gelmelerine ve uzun yıllar Sovyet hakimiyeti altında benzer zorlukları yaşamalarına rağmen 1991-1996 yılları arasında Azerbaycan ile Türkmenistan arasında hukuki bir anlaşma imzalanmamıştır.³⁰ Yine, Niyazov döneminin kapalı devlet yapısı enerji ilişkilerinin geliştirilmesini engellemiştir. Ancak 2006 yılında iktidara gelen Berdimuhamedov ülkeyi enerji alanında liberalleştirerek yabancı yatırımcıları ülkesine çekme ve güçlü bir pazar bulma konusunda önceye nazaran önemli adımlar atmıştır.³¹ 2008 yılında Türkmen lider Berdimuhamedov Azerbaycan'a ilk kez resmi ziyaret gerçekleştirmiş ve görüşmelerde Hazar sorunu ile ilgili olarak bir çalışma grubunun ve ekonomik iş birliği konusunda hükümetler arası komisyonun oluşturulması gibi kararlar alınmıştır.³² Bununla birlikte iki ülke arasında zaman zaman Hazar'daki enerji rezervleri nedeniyle sorunlar yaşanmış ve 2018 yılına kadar Hazar enerji yataklarının işletilmesini öngören bir anlaşma imzalanmamıştır.

1996 yılında Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulması ile Çin'in Türkistan'daki nüfuzu hızla artmaya başlamıştır. Rusya ve Çin gibi BM Güvenlik Konseyi'nin iki üyesinin de bulunduğu Örgüt içerisinde 2013 yılında Enerji Kulübü oluşturulmuştur. Örmeci ve Kısacık, Enerji Kulübü'nün Çin'in enerji güvenliği sağlaması ve Rusya ile iş birliğini derinleştirmesi bakımından önemli olduğunu ve enerji ihracatçısı ve ithalatçısı ülkeleri bir araya getirmek suretiyle 'karşılıklı bağımlılık' yarattığını ifade etmektedir.³³ Nitekim, artan enerji talebinin karşılanmasında Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan Pekin için önemli ortaklar haline dönüşmüşlerdir. Rusya-Ukrayna Savaşı ile Rusya'nın bölgede azalan etkisi Çin'in bölgedeki ve Rusya üzerindeki nüfuzunu daha da artırmıştır. 2023 yılında Kazakistan ile Çin arasındaki ticaret cirosu Rusya'yı geride bırakmış durumdadır. Dahası, Çin'in Türkistan ülkelerine yaptığı yatırımlar daha önce esas olarak hammadde çıkarmaya odaklanmışken günümüzde yeşil enerjiyle ilgili olanlar da dahil olmak üzere uzun vadeli projelere yatırım yapılmaktadır. 2023 yılının sonunda Çin, Türkistan ülkelerinin en büyük ticaret ortağı olmuştur. Rusya'nın liderliğini sürdürdüğü son ülke olan Kazakistan'da Çin'in ticaret cirosu %30'un üzerinde artarak 41 milyar doları aşarken Kazakistan'ın Rusya ile ticaret cirosu %3,7 azalarak 26 milyar dolara gerilemiştir.³⁴ Çin'in Özbekistan ekonomisine yaptığı yatırım ise son yıllarda beş kat artmıştır. Özbe-

³⁰ Bahar Özsoy, "Azerbaycan Respublikasının Mərkəzi Asiyanın Türkdillilə Dövlətləri ilə Münasibətləri" (Doktora Tezi, Bakü Devlet Üniversitesi, 2021), 60.

³¹ İshak Turan, "Turkmenistan's Energy Independence Policy Regarding Sino-Russian Competition: The Role of Permanent Neutrality in the New Great Game", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8, sy. 2 (2021): 346.

³² Mayıs Musayev, "Azərbaycan-Türkmenistan Arasında Diplomatik Əlaqələrin Yeni Mərhələdə İnkişafı," *Tarix və Onun Problemləri* 2, (2011): 143.

³³ Ozan Örmeci ve Sina Kısacık, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Enerji Güvenliği Politikaları Çerçevesinde Çin-Rusya İlişkilerini Anlamak," *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 2, sy. 1 (2021): 9

³⁴ Re: Russia, "Gravity News: In 2023, China Became the Dominant Economic Partner for Central Asia", 27 Şubat 2024, Erişim Tarihi: 13.07.2024, <https://re-russia.net/en/review/688/>.

kistan Enerji Bakanı Zhurabek Mirzamakhmudov, Mayıs 2023'te Çin'in Xi'an kentinde düzenlenen Özbek-Çin İş Forumu'nda toplam kapasitesi 6 gigavat olan yenilenebilir enerji tesislerinin inşasına ilişkin anlaşmalara varıldığını duyurmuştur.³⁵ Benzer şekilde, ŞİÖ'nün üyesi olmamasına rağmen 2000'li yılların ortalarından itibaren Çin Aşkabat'ın da önemli ticaret ortaklarından birine dönüşmüştür. Çin'den gelen şirketler petrol ve gaz, telekomünikasyon, ulaştırma, tarım, tekstil, kimya ve gıda endüstrileri, sağlık ve inşaat sektörlerinde yer almaktadırlar.³⁶ Dahası, Rusya'nın Ukrayna'daki savaşa yöneldiği bir dönemde bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerin yanı sıra çok taraflı iş birliği imkanlarını da geliştiren Pekin yönetimi, 2023 yılında Çin-Orta Asya Zirvesi girişimini başlatmıştır. Yapılan ilk zirvede, Çin devlet başkanı tarafından bölge ülkelerine toplam 26 milyar yuan (3,8 milyar dolar) tutarında finansman desteği ve hibe sağlanacağı belirtilmiş, Çin-Orta Asya doğal gaz boru hattının D bölümünün inşasının hızlandırılması gerektiği ifade edilmiştir.³⁷

Çin'in Türkmenistan doğal gazına yönelik talebi Rusya'ya alternatif olması bakımından önemli olmakla birlikte Pekin'in diğer ülkelere kıyasla orantısız bir şekilde artan nüfuzu ve Türkmen doğal gazının en büyük alıcısı haline gelmesi Türkmenistan için bir tehdit oluşturmaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası Moskova'nın enerji ihracat rotasını Doğu'ya yönlendirmek zorunda kalması da Aşkabat için yeni bir stratejinin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Her ne kadar Rusya'nın Çin'e ihracatında altyapı kısıtlamalarının varlığı Pekin'in AB'nin alternatifi olmasını engellese de Türkmenistan açısından Rusya, dikkate alınması gereken önemli bir rakiptir. Öyle ki, Türkmenistan 2022 yılında ağır kış koşulları nedeniyle zorluk yaşayan Özbekistanla yıllık 2 milyar metreküpe varan bir doğal gaz anlaşması imzalamıştır. Bununla birlikte 2023 yılında Rusya hem Kazakistan hem Özbekistan ile yapmış olduğu anlaşma çerçevesinde yıl sonuna kadar Kazakistan'a 7.25 bcm ve Özbekistan'a 1.22 bcm tedarik gaz ihraç etmiştir. Dahası Özbekistanla, 2024 yılının mart ayında 2026 yılına kadar yıllık 11 milyar metreküpe kadar Rus gazı ithal etme konusunda anlaşmaya varılmıştır.³⁸ Benzer şekilde, 2023 yılında Rusya ile Çin arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre yüzde 26 artarak 240 milyar dolara yükselmiştir.³⁹ Bu durum enerji ihracatında bölge ülkelerine ve Çin'e güvenen Türkmenistan'ın yeni rota, ortak ve alıcılara ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

³⁵ Eurasianet, "Uzbekistan, China Pledge to Boost Trade to \$20Bln in "Near Future"", 24.01.2024, Erişim Tarihi: 13.07.2024, <https://eurasianet.org/node/91527>.

³⁶ N. Mykytchuk ve V. Hanko, "Energy Factor in China-Turkmenistan Relations," *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences* 1, sy. 1-2 (2018): 100.

³⁷ Andrew Hayley, "China's Xi Unveils Grand Development Plan for Central Asia", 19 Mayıs 2023, Erişim tarihi: 11.07.2024. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/chinas-xi-calls-stable-secure-central-asia-2023-05-19/>.

³⁸ Bruce Pannier, "Pannier: Russia is Pushing Turkmenistan Out of the Natural Gas Market", *Intellinews*, 24 Mayıs 2024, Erişim Tarihi: 12.07.2024. <https://www.intellinews.com/pannier-russia-is-pushing-turkmenistan-out-of-the-natural-gas-market-326833/>.

³⁹ Bloomberg, "Rusya'nın Çin'e Enerji İhracatı Altı Ayda 46 Milyar dolara Ulaştı", 23.07.2024, Erişim tarihi: 24.07.2024. <https://www.bloomberght.com/rusyanin-cine-enerji-ihracati-alti-ayda-46-milyar-dolara-ulasti-2357051>.

Ekonominin temelini oluşturan enerji sektörünü geliştirmek amacıyla Türkmenistan önemli iş birliklerine de imza atmaktadır. Buna göre, 2014-2019 yapımı tamamlanarak 2019 yılında ilk üretimin gerçekleştiği Doğalgazdan Benzin Üretim Tesisi (Gas to Gasoline-GTG) önemli bir girişimdir. Dünyanın ilk doğal gazdan benzin üreten tesisi Türk ve Japon firmalar tarafından yapılmıştır.⁴⁰ Son olarak Türkmenistan enerji görünümünde fosil yakıtlar enerji karışımına hâkim olsa da ülkenin önemli bir mavi ve yeşil hidrojen üretim potansiyeline sahip olduğu tahmin edilmektedir. 2030'da sera gazı emisyonlarında %20'lik bir azalmayı hedefleyen Aşkabat yönetimi için yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi enerji güvenliğinin sağlanması kadar siyasi ve ekonomik açılardan da önem taşımaktadır. Türkmenistan ekonomisi, dünya ortalamasından %223 daha fazla olan, dünyanın 8. en yoğun enerjiye sahip ekonomisidir.⁴¹ Buradan hareketle ülkenin fosil kaynak kullanımını azaltmasına yönelik kimi çabalar bulunmaktadır. Örneğin, Türkmenistan'da güneş ve rüzgâr enerjisinden faydalanılarak toplam kurulu gücü 10 MW olacak ilk elektrik santralının yapılması planlanmaktadır.⁴²

3. Türkmenistan Enerji Diplomasisi

Çarlık yönetimi altında Türkmenistan'da yerli halkın uzaklaştırıldığı petrol üretimi Rus ve diğer yabancı şirketler tarafından endüstriyel seviyede yapılmıştır. Sovyet döneminde ise başlangıçta düşen petrol üretimi İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yeniden yükselmeye başlamıştır. 1975 yılına kadar yeni bulunan sahaların etkisi ile artan üretim bu tarihten sonra Ocak ve Şatlık yataklarının keşfi ile yerini doğal gaza bırakmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkmennefit ve Kasporneftegaz petrol üretiminden sorumlu olan iki kuruluştur.⁴³

Türkmenistan'ın coğrafi konumu enerji politikasında belirleyici temel unsurlardan birini oluşturmaktadır. Denizlere erişiminin olmamasının yanı sıra Rusya, İran, Azerbaycan gibi yakın komşularının enerji ihracatında öne çıkan aktörler arasında olması enerji diplomasisinin etkinliğini kısıtlamaktadır.⁴⁴ Bununla birlikte Aşkabat yönetiminin kimi bölgesel ve küresel nitelikli proje ve anlaşmalara dahil olduğunu belirtmek gerekir. Ülkede enerji sektörü devletin kontrolündedir. ABD, Çin ve Rusya başta olmak üzere birçok ülkeden enerji şirketi ile hidrokarbon kaynaklarının aranması, işletilmesi ve ihracatına yönelik anlaşmalar yapılmıştır. Petrol rezervinin ağırlıklı olarak ülkenin batısında

⁴⁰ Demirci, "Türkmenistan'da Enerji Sektörünün Etkileri," 89.

⁴¹ UNECE. Türkmenistan policy brief. March 2024. Erişim tarihi: 08.07.2024, <https://unece.org/sites/default/files/-2024-07/turkmenistan-policy-brief%20%283%29.pdf>.

⁴² Demirci, "Türkmenistan'da Enerji Sektörünün Etkileri," 90.

⁴³ Begench Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası" (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 9-13.

⁴⁴ Ayşegül Ketenci, "Rusya'nın Ukrayna Müdahalesi (2022) ve Küresel Enerji Rekabetinin Yeni Odağı: Türkmenistan Doğal Gazı", *Current Perspectives in Social Sciences* 28, sy. 4 (2024): 630.

olduğu Türkmenistan'da doğal gaz rezerveleleri doğu bölgelerde bulunmaktadır.⁴⁵ Günümüzde büyük oranda doğal gaz ihraç etmesine rağmen Türkmenistan ham petrolü Hazar Denizi üzerinden ve *Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC)* hattı ile taşınmaktadır. Hazar kıyısında yerleşen Türkmenbaşı Petrol Rafineri Fabrikası'nın petrol ürünlerinin bir kısmı da yine Hazar Denizi üzerinden ihraç edilirken kalan kısım demiryoluyla doğu yönündeki pazarlara gönderilmektedir. Ülkenin doğu bölümünde üretilen petrol ise Seydi Petrol Rafineri Tesisinde işlenerek demiryolu ile yurtdışı pazarlarına gönderilmektedir.⁴⁶

1990 yılına kadar sürekli olarak gaz üretiminde artış yaşanmasına karşın Sovyet yönetimi altında Türkmenistan'da doğal gaz işletme tesisinin kurulmamış olması dikkat çekicidir.⁴⁷ Bu dönemde ekonomisi hammadde ihracatına dayalı olan Türkmenistan, bağımsızlığın ardından enerji taşımacılığında bir süre daha Rus boru hattı ağına bağımlı olmayı sürdürmüştür. Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan'dan geçerek Rusya'ya ulaşan *Türkistan Merkez Boru Hattı (Kuzey Hattı)*, 1960-1988 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin desteğiyle inşa edilmiştir.⁴⁸ Başlangıç noktasını oluşturan iki koldan biri Özbekistan diğeri ise Türkmenistan'dan başlayan hat, inşa edildiği dönemde dünyanın en uzun doğal gaz boru hattı olmuştur.⁴⁹ Özbekistan ve Rusya üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşınmasına olanak sağlayan Kuzey Hattı Gazprom'un kontrolündedir.⁵⁰ 1993 yılında Moskova'nın tek taraflı aldığı bir kararla hattı durdurması üzerine '2020 yılına kadar Petrol ve Gaz Sektörlerinin Kalkınmasına İlişkin Plan' kabul edilmiştir. Bunun yanında yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamak amacıyla dış politikada 'Açık Kapılar', '10 Yıl İstikrar', 'Ağızbirlik' ve 'Daima Tarafsızlık' kavramları geliştirilmiştir.⁵¹ Rusya ile anlaşmazlığın giderilmesinin ardından Moskova, Türkmen enerji pazarında güçlü konumunu 90'lı yıllar boyunca sürdürmüştür. Bununla birlikte fiyatlar ve ödemeler konusunda yaşanan sorunlar Türkmen yönetimini ekonomik açıdan olumsuz etkilemiştir. Örneğin, Ukrayna'nın 1996 ve 1997 yılının ilk çeyreğini kapsayan dönemde 302 milyon dolara yakın, Rusya'nın 71 milyon dolar, Gürcistan'ın ise 22.2 milyon dolar olan borcunu ödememesi nedeniyle 25 Mart 1997 tarihinde Türkmenistan, Kuzey Hattı'ndan yapılan doğal gaz sevkiyatını durdurmuştur.⁵² Anlaşmaya varılmasının ardından hat yeniden kullanıma açılrsa da yaşanan krizlerin ihracat gelirleri üzerinde büyük dalgalanmalara yol açması ülke refahını olumsuz etkilemiştir.

⁴⁵ Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası," 24.

⁴⁶ Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası," 33.

⁴⁷ Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası," 20.

⁴⁸ Zhihai Xie, "China's Energy Infrastructure Development in Central Asia and Its Impact on Regional Energy Supply and Geopolitics", *Journal of Inter-Regional Studies: Regional and Global Perspectives* 4 (2021): 4.

⁴⁹ Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası," 17.

⁵⁰ Shohrat Ussanepesov, "Ekonomik Açıdan Türkmenistan'ın Doğal Gaz Sektörüne Genel Bir Bakış" (Yüksek Lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008), 17-18.

⁵¹ Ussanepesov, "Ekonomik Açıdan Türkmenistan'ın", 36-37.

⁵² Ussanepesov, "Ekonomik Açıdan Türkmenistan'ın", 18.

Rusya'nın doğal gaz boru hatları üzerindeki neredeyse tekeli konumu gaz ticareti düzenlemelerinin şartlarını dikte etmesine olanak tanımış, Türkistan gazı mal karşılığında takas şeklinde alınmış ve Türkmenistan'ın ödemesinin yüzde 40'ını döviz olarak almasına izin verdiği on yılın sonuna kadar bu yöntem kullanılmıştır.⁵³ 2002 yılında Türkmenistan devlet başkanı Niyazov, Avrupa'ya gazı 120 dolardan satarken Türkmen gazını bin metreküp başına 18 dolar gibi düşük fiyatlardan satın aldığı için Rusya'yı sert bir şekilde 'soygun' yapmakla suçlamıştır. Bununla birlikte 90'lı yılların ikinci yarısında Türkiye ve Rusya arasında Türkiye'ye Karadeniz üzerinden Rus gazının taşınmasına olanak tanıyan Mavi Akım projesinin gündemde olması, Batı pazarlarında Moskova'nın etkin olması gibi etmenler Aşkabat'ı enerji alanında Rusya'ya bağımlı kılmıştır. Nitekim 2003 yılında Rusya ile imzalanan 25 yıllık doğal gaz anlaşması ile Türkmenistan'ın, Gazprom'a 2004 yılından itibaren yıllık 6 milyar metreküp doğal gaz satması kararlaştırılırken bu miktarın 2006 yılından itibaren 10 milyar metreküpe, 2009 yılından itibaren ise 80 milyar metreküpe çıkarılması öngörülmüştür.⁵⁴ Bu anlaşma, Rusya'nın enerji diplomasisinin başarısını gösterdiği kadar Türk devletleri arasındaki entegrasyon çabalarının sınırlılığını göstermesi açısından oldukça dikkate değerdir. Trans Hazar projesinin gündemde olduğu bu dönemde özellikle Azerbaycan, Türkiye ve Türkmenistan arasındaki enerji iş birliği somut projelere dönüştürülemedi. Öyle ki, kârlı gaz ithalatının yanı sıra Arktik bölgesindeki maliyetli gaz projelerini ertelemek için kullanılması planlanan bu anlaşma ile Rusya, Türkmenistan'ı Avrupa pazarlarında potansiyel bir rakip olmaktan çıkarmak istemiştir.⁵⁵ Türkmenistan'dan uygun fiyatla alınan gazın Batı'ya yüksek fiyatlarla satılması ile Moskova yönetimi avantajlı konumunu sürdürmüştür.

Diğer taraftan, 2009 yılında yaşanan kriz Aşkabat'ı alternatif ihracat arayışına itmiştir. Doğal gaz boru hattında bir patlamanın yaşanması, Rusya-Ukrayna gaz anlaşmazlığı ve Batı Avrupa ülkelerine gaz arzındaki azalma nedeniyle Moskova, Türkmenistan'dan yaptığı ithalatı durdurmuştur. Bir yıl sonra başlayan gaz akışı miktar olarak azalırken 2016 yılında Gazprom ve Türkmengaz 2003 yılındaki anlaşmaya iki yıllık bir ara verme konusunda mutabık kalmışlardır. 2017 yılında ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine yükseldiği Moskova ile 2019 yılında yıllık 5,5 milyar metre küp gaz ihracatını öngören bir anlaşma yapılmıştır.⁵⁶ Gelişen ilişkilerin ardından Türkmen yönetimi 2021 yılında '2021-2023 Hükümetlerarası Ekonomik İşbirliğinin Taslak Programını' kabul etmiştir. Üç yıllık bir süre için yol haritası olan belgenin karşılıklı ticaretin emtia çeşitliliğinin genişletilmesi de dahil olmak üzere üretim ilişki-

⁵³ Farkhod Aminjov, "Russia's evolving energy interests in Central Asia and Afghanistan", CAISS, (2017), 4.

⁵⁴ Michael Lelyveld, "Turkmenistan: Niyazov Seals Energy, Security Contracts with Russia", 11 Nisan 2003, Erişim tarihi: 13.06.2024. <https://www.rferl.org/a/1102912.html>.

⁵⁵ "Gazprom to Buy Central Asia Gas", CNN, 10 Nisan 2003, <https://edition.cnn.com/2003/BUSINESS/-04/10/russia.-gazprom.reut/>.

⁵⁶ Zhuldyz Kanapiyanova, "Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2022): 230.

lerinin tüm yönlerini kapsadığı kaydedilmiş; sanayi, enerji, tarım kompleksi, yüksek teknolojiler, hizmet alanı, finans ve diğerleri gibi stratejik alanlar öncelikli vektörler olarak tanımlanmıştır.⁵⁷

Rusya ile yaşanan sorunların ardından ihraç ülkelerini çeşitlendirmeye çalışan Türkmenistan ilk olarak sınır komşusu İran ile iş birliğine yönelmiştir. 1997 yılında açılan *Körpece-Kurtkuyu Hattı* Rusya'nın dahil olmaması bağlamında Aşkabat yönetimin ilk bağımsız güzergâhı olarak kabul edilebilir. Yıllık taşıma kapasitesi 8 milyar m³ olan hat ile İran'ın kuzeyine doğal gaz ihraç edilmektedir. 2010 yılında açılan *Dövetabat-Sarabs-Hangeran Boru Hattı* ise yıllık 12,5 milyar m³ taşıma kapasitesine sahiptir.⁵⁸ İran'ın uluslararası alanda yaşamış olduğu ambargolardan dolayı enerji ithalatındaki ödemelerde yaşanan gecikmeler iki ülke arasında sorun olmaktadır. Örnek olarak İran'ın 2007-2013 yılları arasında Türkmenistan'dan aldığı doğal gazın ödemesini yapmaması nedeniyle Türkmenistan İran'ı Uluslararası Tahkim Mahkemesine şikâyet etmiştir. 2020 yılında mahkeme Aşkabat lehine verdiği kararda İran'ı 2 milyar dolar tazminata mahkûm etmiştir.⁵⁹ İran'ın uluslararası alanda yatırım ve ambargolara maruz kalması iki ülke arasındaki enerji ilişkilerini sürdürülebilir olmaktan çıkarmaktadır. Bununla birlikte son dönem planları arasında Türkmenistan'ın swap yoluyla İran üzerinden Irak'a yıllık 10 milyar m³ gaz ihraç etmesi bulunmaktadır. Buna göre, işletme tesislerinin yetersizliği nedeniyle gaz ihraç eden Irak'a İran'ın gaz sağlamasına karşılık olarak Türkmenistan aynı miktarda gazı İran'ın kuzey ve kuzeydoğusuna tedarik edecektir.⁶⁰

Diğer taraftan 90'lı yıllarda enerji ithal eden bir ülke haline dönüşmesinden kısa bir süre sonra Türkistan'a yönelik ilgisini Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile somutlaştıran Pekin yönetimi, zengin rezervlere sahip ülkelerle anlaşmalar yapmaya başlamıştır. 1997'de Kazakistan'daki Aktobe sahasının haklarının Devlet Şirketi CNPC tarafından alınmasıyla Çin bölgeye yönelik enerji diplomasisini derinleştirmiştir.⁶¹ Rusya ile fiyatlar nedeniyle yaşanan sorunlar ŞİÖ'ye üye olmayan tek Türkistan ülkesi Türkmenistan ile ikili ilişkilerin geliştirilmesinde Pekin yönetimi için bir fırsat olmuştur. Çin, Türkmen enerji sektörünü geliştirmek için büyük yatırımlar yapmıştır. Türkmenistan, Pekin'in deniz enerjisi rotalarına olan bağımlılığı azaltmayı amaçlayan

⁵⁷ "The President of Turkmenistan Approves Draft Program of Economic Cooperation with Russia in 2021 – 2023", *Turkmenistan Altyn Asyr*, 21 Mayıs 2021, Erişim tarihi: 11.07.2024. <https://turkmenistan.gov.tm/en/post/54587/-president-turkmenistan-approves-draft-program-economic-cooperation-russia-2021-2023%20>.

⁵⁸ Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası," 53.

⁵⁹ Dzhumaguly Annayev, "Iran Attempts to Spin Major Ruling on Gas Payments to Turkmenistan", *Asia News*, 7 Temmuz 2020, Erişim Tarihi: 11. 06. 2024, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2020/07/07/feature-01.

⁶⁰ Vladimir Afanasiev, "Iraq Steps Closer to Securing Large Natural Gas Deal with Turkmenistan", *Upstream*, 11 Ekim 2023, Erişim Tarihi: 10.07.2024, <https://www.upstreamonline.com/production/iraq-steps-closer-to-securing-large-natural-gas-deal-with-turkmenistan/2-1-1532731>.

⁶¹ Xie, "China's Energy Infrastructure" 5.

çeşitlendirme stratejisini destekleyen önemli bir ortak olarak düşünülmüştür.⁶² Türkmenistan'ın batıya doğru ihracat rotasının inşasını engelleyerek Avrupa gaz pazarlarındaki payını korumak isteyen Moskova ise Çin'in Türkmenistan'da artan etkisine büyük oranda sessiz kalmıştır. Öyle ki, aynı dönemde gündeme gelen TAPI projesini destekleyen Rusya, Trans Hazar Boru Hattı'na Hazar'ın statü sorununu öne sürerek karşı çıkmıştır.⁶³ Diğer taraftan AB'nin Trans Hazar Boru Hattı'na Hindistan'ın ise TAPI'ya gereken çabayı göstermemesi Çin'i Türkmen pazarında önemli bir aktör haline getirmiştir.⁶⁴

2000'li yılların ortasında yapılan anlaşmalar ve *Türkmenistan-Çin Boru Hattı*'nin açılması ile Moskova'nın boşluğu Pekin tarafından doldurulmuştur. 2006 yılında yapılan anlaşma ile otuz yıl boyunca yılda 30 milyar m³ Türkmen gazının Çin'e ihracı kararlaştırılmıştır. CNPC, bu doğal gaz boru hattının ve Lebab vilayetinde iki doğal gaz arıtma tesisinin inşasını üstlenmiştir.⁶⁵ 2009 yılında ilk kolu tamamlanan Türkmenistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı'nın ikinci kolu 2014 yılında tamamlanmış olup toplam kapasitesi 40 milyar m³-tür.⁶⁶ Kasım 2011'de Çin'e yaptığı ziyaret sırasında Berdimuhamedov, gaz tedarikinin ilave olarak yılda 25 milyar m³ artırılarak 65 milyara çıkarılmasını öngören bir anlaşma imzalarken iki yıl sonra Xi Jinping'in Türkmenistan'a yaptığı ziyarette taraflar Galkınış yatağının geliştirilmesi konusunda da yeni bir anlaşmaya varmışlardır.⁶⁷ Birincil enerji tüketiminde lider olan Çin ile 2014 yılında yapımına başlanan ve 2025 yılında işletmeye alınması planlanan 30 bcm kapasiteli D boru hattı Kazakistan'ı bypass ederek Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e ulaşacaktır.⁶⁸

Xi Jinping Eylül 2013'te Çin'in yeni jeopolitik stratejisini başlatmak için planladığı İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın tanıtımının yapıldığı Türkmenistan ziyareti iki ülke arasındaki enerji iş birliğini daha da sağlamlaştırmıştır. Çin'in Kuşak Yol projesi aynı zamanda Türkistan'daki diplomatik misyonun genişlemesine olanak tanımıştır.⁶⁹ İki ülke ilişkileri bu dönemde stratejik ortaklık seviyesine yükselmiştir. Kurbankulu Berdimuhamedov'un bir yıl sonra Çin'e

⁶² Indeo, "Independent Turkmenistan," 184.

⁶³ Bununla birlikte Moskova'nın Kazakistan ve Türkmenistan Çin ile petrol ve gaz boru hatları inşa etmek için bir anlaşma imzaladıktan sonra, Rusya Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile aynı tür yapıları yeniden inşa etmek ve Türkistan-Merkez (CAC) gaz boru hattının kapasitesini genişletmek için anlaşmalar imzalaması, Türkmenistan ve Özbekistan'dan 'Avrupa fiyatlarından' doğal gaz satın almayı önermesi, Çin'in Türkistan'daki etkisini dengelemek için Hindistan'ı Türkistan enerji pazarına girmeye teşvik etmesi bölgedeki nüfuzu ve çıkarlarını güvence altına almaya çalıştığına göstergesi olarak okunmalıdır. Bkz: Qiang Zhou, Ze O ve Yu Yang, "Energy Geopolitics in Central Asia: China's Involvement and Responses," *Journal of Geographical Sciences* 30, sy. 11 (2020): 1877.

⁶⁴ Yusin Lee, "Opportunities and Risks in Turkmenistan's Quest for Diversification of its Gas Export Routes," *Energy Policy* 74 (2014): 335.

⁶⁵ Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası," 47.

⁶⁶ Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası," 54.

⁶⁷ Mykytchuk ve Hanko, "Energy Factor in China-Turkmenistan," 100.

⁶⁸ Turan, "Turkmenistan's Energy Independence" 342.

⁶⁹ Indeo, "Independent Turkmenistan," 184.

gerçekleştirdiği ziyarette Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.⁷⁰ 2021 yılında iki ülke Beş Yıllık (2021-2025 yılları) İşbirliği Programını imzalayarak ilişkileri derinleştirme yoluna gitmiştir. Nitekim Ocak 2023'te Devlet Başkanı Serdar Berdimuhamedov'un Çin'e resmi ziyaretinde ilişkilerin kapsamlı stratejik ortaklığa yükseltilmesi kararı alınmıştır.

Son on yılda Çin'e 380 milyar metreküpten fazla doğal gaz tedarik eden Türkmenistan'ın doğal gaz ticaretinin kümülatif değerinin 72 milyar doları aştığı belirtilmektedir. Nitekim daha önce belirtildiği gibi Pekin ülkenin birinci ticaret ortağıdır.⁷¹ Bununla birlikte Çin yatırımları ve kredileri, Türkmen enerji sektöründe iki yönlü bir etki yapmaktadır. İlk olarak söz konusu yatırımlar üretimin, modernizasyonun ve yeni altyapıların gerçekleştirilmesinin artırılmasını desteklemiş ve artan ihracat gelirleri bütçe üzerinde pozitif bir etki göstermiştir.⁷² İkinci olarak, diğer gaz ithalatlarına kıyasla daha düşük bir fiyat ödeyerek Türkmen gazı satın alan Çin, ödediği ücreti Aşkabat'a verdiği milyarlarca dolarlık kredilerin geri ödemesi olarak almaktadır. Türkmen sınırında Çin'e ihraç edilen gazın tahmini fiyatı 2013-14'te 300\$/mcm'nin biraz üzerindeyken 2015'te 215\$a, 2016'da 165\$a ve 2017'de 185\$a kadar düşmüştür.⁷³ Bu durum Çin ile enerji ilişkilerinin Türkmenistan'a fayda sağladığı kadar olumsuz birtakım etkileri olduğunu da göstermektedir.

TAPI Hattı, Türkmenistan'ın Asya'ya doğru enerji diplomasisini geliştirme ayaklarından birini oluşturmaktadır. Güzergâh ülkelerinin güvenlik ve coğrafi açılardan sorunlu olması nedeniyle 'Rüya Boru Hattı' olarak anılmasının yanında, hatta Afganistan'a barışın getirilmesine katkı sağlayabileceğine ve Pakistan ve Hindistan gibi anlaşmazlık yaşayan iki ülkeyi kapsamamasından dolayı 'Barış Boru Hattı' da denilmektedir.⁷⁴ TAPI hattı tamamlanması halinde Güney Türkmenistan'daki Galkynysh gaz sahasından başlayarak Afganistan'ın Herat ve Kandahar şehirleri, Pakistan'ın Quetta ve Multan'ı geçerek Batı Hindistan'daki Fazilka şehrine kadar uzanacaktır. Toplam uzunluğu 1.814 km olan hattın temeli 2010 yılında atılırken 2014 yılında taraf ülkeler doğal gaz boru hattının inşası ve işletilmesi için TAPI Pipeline Company Ltd. Konsorsiyumu'nu kurmuştur. Yıllık 33 milyar m³ gaz taşınması öngörülen hattın maliyetinin 10 milyar dolar olacağı öngörülmektedir.⁷⁵ Yüzde 85'ini Türkmenistan'ın karşılayacağı boru hattı maliyetinin kalanını Afganistan,

⁷⁰ Xu Changzhi, Su Chang ve Chen Dongjie, "Turkmenistan Exploring More Devt Opportunities with China", *Global Times*, 18 Ocak 2024, Erişim Tarihi: 12.06.2024. <https://www.globaltimes.cn/-page/202401/1305675.shtml>.

⁷¹ Changzhi, Chang ve Dongjie, "Turkmenistan Exploring"

⁷² Indeo, "Independent Turkmenistan," 185.

⁷³ Simon Pirani, "Let's Not Exaggerate: Southern Gas Corridor Prospects to 2030", *OIES PAPER NG 135* (Oxford Institute for Energy Studies, 2018), 12.

⁷⁴ Begenjov, "Türkmenistan'ın Enerji Politikası," 61.

⁷⁵ "Turkmenistan Ready to Accelerate TAPI Project Through Closer Cooperation with Partners", *Interfax*, 25 Nisan 2024, Erişim Tarihi: 16.06.2024, <https://interfax.com/newsroom/top-stories/101802/>.

Pakistan ve Hindistan arasında eşit olarak paylaşacaktır.⁷⁶ Finansman için Asya Kalkınma Bankası'ndan 1 milyar dolar, İslam Kalkınma Bankası'ndan ise 500 milyon dolar tutarında krediler alınmıştır. Ayrıca Siemens'in aralarında bulunduğu çok sayıda uluslararası şirketin projeye kredi desteği sağlayacağı belirtilmektedir. Rusya ve Çin'in Aşkabat üzerindeki etkisini azaltacak olan bu hat ile Türkmenistan enerjisi Güney Asya pazarına taşınarak bölgenin Orta Doğu'ya olan bağımlılığının kırılması sağlanacaktır.⁷⁷ Diğer taraftan finansman zorluğu, Afganistan'da yönetime gelen Taliban'ın yarattığı güven eksikliği, güzergâh ülkeleri arasındaki sorunların varlığı gibi bir sıra etmen TAPI'nın hayata geçirilmesindeki temel engellerdir. Nitekim hattın Türkmenistan bölümünün tamamlandığına ilişkin iddialara rağmen projenin yakın gelecekte sonuçlanması ihtimali zayıftır.

Türkmenistan'ın enerji ihraç ülkelerini ve rotalarını çeşitlendirme stratejisinin bir diğer ayağı Batı ile yürütülen ilişkilerdir. Türkistan'ın, Avrupa ve Asya'nın kavşağında stratejik coğrafi konumu, AB enerji ithalatındaki payı, yetmiş milyonluk nüfusun pazar potansiyeli ve AB'nin bölgesel güvenliğe olan ilgisi bölgeyi AB için giderek daha önemli hale getirmektedir.⁷⁸ Bu kapsamda, Batı özellikle ulaşım bağlantıları ve sürdürülebilir bir enerji arzı üzerinde durmaktadır. Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye cumhurbaşkanları 1999 yılında *Trans Hazar Boru Hattı* inşaatına ilişkin çerçeve anlaşması imzalamıştır. AB'nin hatta yönelik ilgisi olmakla birlikte Rusya ile olan ilişkilere bağlı olarak hattın yapımına gösterilen irade dönem dönem değişmiştir. Nitekim, özellikle Bakü ve Moskova, Batı pazarlarına doğal gaz sağlama konusunda öncelikli ortaklar olarak algılanmıştır. Bununla birlikte örneğin, 2006 ve 2009 yıllarında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan ve AB'nin Rusya'nın gaz ithalatı ve Ukrayna geçişine bağımlılığının düzeyine ilişkin endişeleri artıran 'gaz savaşları' sonrasında hatta yönelik ilgisi tekrar belirmiştir. 2007 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan "Orta Asya İçin AB Raporu"nda (Report on an EU Strategy for Central Asia) Türkistan'daki stratejik, politik ve ekonomik gelişmelerin ve artan bölge ötesi zorlukların AB'nin çıkarları üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etkisi olduğu; bölge ülkelerinin önemli enerji kaynakları ve ticaret ortakları ile tedarik yolları arasında çeşitlendirmeye yönelik çabalarıyla, Birliğin enerji güvenliği ve enerji tedariki ihtiyacını karşılamaya katkıda bulunabileceği, AB'nin tercihen yeni ulaşım yolları aracılığıyla bölgeden daha fazla petrol ve gaz ithal etme ve enerji üretimi ve nakliyesi için açık ve şeffaf bir çerçeve oluşturma konusunda çıkarı olduğu ve bu bağlamda ilgili ülkelerin Kazakistan ve Türkmenistan olduğu belirtilmiştir.⁷⁹

Yine, Komisyon tarafından 2008 yılında yayınlanan AB Enerji Güvenliği

⁷⁶ Mykytchuk ve Hanko, "Energy Factor in China-Turkmenistan," 4.

⁷⁷ Kanapiyanova, "Türkmenistan'ın Doğal Gaz" 238.

⁷⁸ European Commission, "The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership", *Joint Communication to the European Parliament and the Council*, (2019), 1.

⁷⁹ European Parliament, "Report on an EU Strategy for Central Asia", 2007, https://www.europarl.europa.eu/-doceo/document/A-6-2007-0503_EN.pdf.

ve Dayanışma Eylem Planı (2008 EU Energy Security and Solidarity Action Plan) AB'nin yeni enerji politikasının sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve önce arz güvenliği olmak üzere üç temel amacı olduğu belirtilmiştir.⁸⁰ Bu kapsamda bölgenin zengin ülkeleri arz güvenliğini sağlamaya yönelik alternatifler arasındadır. Yenilenebilir enerji politikasına yönelik çabaların artmasına karşın fosil yakıt talebinin kısa ve orta dönemde önemini koruyacak olması nedeniyle AB Komisyonu Hazar'a kıyıdaş tüm ülkelerle özellikle ikili ilişkiler yoluyla katılımın artırılmasını tavsiye etmektedir.⁸¹ Ancak Moskova'nın Yamal yarımadasındaki yatırımları hızlandırması ile Rus gazının nispeten düşük maliyetle Avrupa'ya ihraç edilebilmesinin gündeme gelmesi Avrupa'nın kararlılığını etkilemiştir.⁸² Nitekim, 2008 yılında AB ile imzalanan ve Türkmenistan'ın Avrupa pazarlarına yılda 10 milyar metreküp doğal gaz sağlamayı taahhüt ettiği enerji işbirliğine ilişkin mutabakat zaptı gerçekleşmemiştir.⁸³

2010 yılında Türkmenistan gazının Çin'e ihraç edilmeye başlamasıyla Birliğe gaz ihracına Aşkatat'ın da ilgisi azalmıştır. Cutler'e göre, Trans Hazar projesinin başarısızlığının başlıca üç nedeni vardır. Birincisi, AB'nin Türkmenistan gazının tek alıcısı olarak kurmaya çalıştığı ve Avrupa siparişlerini bir araya getiren Hazar Kalkınma Şirketi'nin (CDC) zayıf kurumsal tasarımıdır. İkincisi, Nabucco'nun destekçilerinin Türkmenistan'ı Beyaz Akım üzerinden Türkmen gazı hakkında hiçbir garanti vermeden 10 milyar metreküp/yıl tedarik etmeye ikna edememesidir ki, Türkmenistan her zaman 30 milyar metreküp/yıl veya daha fazla stratejik olarak önemli satışları hedeflemiştir. Üçüncüsü, Şah Deniz Konsorsiyumu'nun Nabucco'ya karşı son tercih olmasıdır.⁸⁴ Bu dönemde Şahdeniz yatağının keşfi ile Azerbaycan'dan doğal gaz ithalatının ön planda tutulması, Hazar'ın statüsünün belirsizliği ve Trans Hazar rotası ile Batı'ya enerji ihraç edilmesine İran ve Rusya'nın muhalefeti projenin gerçekleştirilmesine engel teşkil etmiştir. Bu dönemde AB ayrıca Türkmenistan'ı da kapsamı planlanan Güney Gaz Koridoru'na yönelmiştir. AB anlaşmazlıkları aşmak ve Güney Gaz Koridoru'nun uygulanması için iş birliği yapmak amacıyla Türkmenistan ve Azerbaycan'ı düzenli toplantılara dahil eden bir diplomatik aktivizm başlatmıştır. Diğer taraftan, 2015 yılında Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın dahil olduğu Trans Hazar projesinine olan ilginin devam ettiğini gösteren Aşkatat Deklarasyonu imzalanmıştır.⁸⁵ Türkmenistan devlet başkanı Berdimuhamedov, Azerbaycan'ı (gaz tedarikçisi olarak) ve Türkiye'yi (transit tüketici pazarı olarak) içeren Trans Anado-

⁸⁰ Commission of the European Communities, *Second Strategic Energy Review: An EU Energy Security and Solidarity Action Plan* (2008), 3.

⁸¹ Commission of the European Communities, *Second Strategic Energy Review*, 9.

⁸² Pirani, "Let's Not Exaggerate", 2-3.

⁸³ Indeo, "Independent Turkmenistan," 187.

⁸⁴ Robert M. Cutler, "Trans-Caspian Gas Pipeline Gains Further Momentum", 22 Mayıs 2019, Erişim tarihi: 24.07.2024, <https://natoassociation.ca/trans-caspian-gas-pipeline-gains-further-momentum/>.

⁸⁵ Tamas Kozma, "Turkmen Natural Gas in the European Energy Security Discourse: Perceptions, Realities, Outlook", *OSCE Academy Policy Brief 53* (2020), 6.

lu Doğal Gaz Boru Hattı'nda (TANAP) üretiminin bir kısmını teslim etmeyi kabul etmiştir. Ayrıca, Aralık 2015'te Türkmenistan, Galkynysh'ın en büyük gaz sahasını Hazar Denizi'ndeki Türkmenbaşı limanına bağlayan, yılda 30 milyar metreküp doğal gaz kapasiteli 773 kilometrelik bir gaz boru hattı olan Doğu-Batı boru hattını tamamlamıştır.⁸⁶ Sonuç olarak, ülke gazı potansiyel olarak AB'ye giden batıya doğru enerji koridorunu beslemek için kullanılmaktadır. Boru hattının tamamının ulusal enerji şirketleri -Turkmengaz ve Turkmennebitgazgurlushyk- tarafından inşa edilmiş olması ve 2 milyar dolarlık tahmini maliyetin Türkmen hükümeti tarafından karşılanmış olması, bu koridorun ulusal enerji ihracatı çeşitlendirme stratejisi açısından taşıdığı önemi göstermektedir.⁸⁷

12 Ağustos 2018'de Hazar'a kıyıdaş devletlerin liderleri tarafından Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin imzalanması Türkmenistan enerji diplomasisi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Aktau'da yapılan anlaşmaya göre, Hazar Denizi'nin yüzey kısmı taraflarca ortak kullanılacak, dip kısmı ve maden rezervleri komşu devletler arasında paylaşılacaktır. Bunun yanında taraf devletler, Hazar Denizi'nin dibinde denizaltı kabloları ve boru hatları döşeyebilecektir.⁸⁸ Söz konusu sözleşme, bölgedeki petrol ve doğal gazın ihraç edilmesi için anlaşma zeminin kurulmasını sağlamıştır. Anlaşmanın ardından 2019 yılında yayınlanan "AB ve Orta Asya: Daha Güçlü Bir Ortaklık için Yeni Fırsatlar" (The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership) başlıklı Rapor, bölgenin sürdürülebilir, daha dayanıklı, müreffeh ve birbiriyle yakından bağlantılı bir ekonomik ve siyasi alan olarak gelişmesi için bölge ülkeleriyle daha güçlü, modern ve münhasır olmayan bir ortaklık kurmayı amaçlamaktadır.⁸⁹ Anlaşmanın ardından Azerbaycan ile enerji alanında iş birliği derinleştirilirken Batı'ya enerji taşınmasını öngören projeler yeniden gündeme alınmıştır. İki ülke daha önce anlaşmazlık yaşadıkları yatakları ortak işletme konusunda bir anlaşmaya varmışlardır.⁹⁰ 2021 yılında TransCaspian Resources şirketi, Türkmenistan'dan Azerbaycan'a ve oradan Türkiye üzerinden Güneydoğu Avrupa'ya uzanan Güney Gaz Koridoru'na deniz altından gaz getirmek için yeni bir Trans-Hazar Boru Hattı teklifi sunmuştur. Bu hat ile yılda 12 milyar metreküpe kadar doğal gaz tedarik edilebileceği öngörülmektedir.⁹¹

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırı savaşı başlatmasının ardından AB'nin, Rusya'ya çeşitli yaptırım ve ambargo uygulama kararına Moskova

⁸⁶ Catherine Putz, "Turkmenistan Completes East-West Pipeline: What's next?", *The Diplomat*, 29 Aralık 2015.

⁸⁷ Indeo, "Independent Turkmenistan," 187.

⁸⁸ Hasan Bekdeş, "5. Hazar Zirvesi: Yeni Düzenlemeler SD Analiz", 2018, <http://www.sde.org.tr/-genel/sd-analiz-5-hazar-zirvesi-yeni-duzenlemeler-analizi-6591>.

⁸⁹ European Commission, "The EU and Central Asia", 1.

⁹⁰ Bruce Pannier, "Analiz: Türkmenistan ve Azerbaycan Hazar Yatagy Üstündeki 30 Yıllık Dawany Çözdi", *Azattyk Radiosy*, 23 Ocak 2021, Erişim Tarihi: 11.07.2024, <https://www.azathabar.com/a/31064740.html>

⁹¹ Matveeva, "A New Opening for EU-Central Asia"

sahip olduğu enerji gücü ile karşılık vermiştir. Ortaya çıkan enerji krizinde Türkmenistan AB'ye enerji ihraç edebilecek alternatif ülkeler arasında öne çıkmaktadır. Bu kapsamda bir yandan Trans Hazar Projesi yeniden gündeme gelirken diğer yandan Türkmen gazının Güney Gaz Koridoru'na entegre edilerek taşınması öngörülmektedir. 8 Nisan 2022 tarihinde Gürcistan, Azerbaycan, Türkiye ve Kazakistan 'Doğu-Batı Trans-Hazar Koridoru' deklarasyonunu imzalamıştır.⁹² Aralık ayında Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan Devlet Başkanları Birinci Zirvesi yapılmıştır. Zirve'de kabul edilen beş belgeden biri de Türkmen gazının Trans-Hazar Boru Hattı ile Güney Gaz Koridoruna entegre edilerek taşınmasını öngören 'Enerji Alanında İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Mutabakat Zaptı'dır.⁹³ Yine, Rusya'nın Türkmen enerjisinin yaygın olduğu pazarlara yönelmesi nedeniyle alternatif alıcılar arasında Azerbaycan öne çıkmaktadır. 2023 yılında Türkmenistan'dan toplam 1.5 milyar metreküpü aşan doğal gaz ithal eden Azerbaycan'ın Türkmen gazına olan talebinin artacağı belirtilmektedir.⁹⁴ Yine Ağustos 2023'te Macaristan ile yapılan anlaşma Türkmenistan enerjisinin Avrupa pazarına yönlendirilmesi açısından önemli bir gelişmedir.⁹⁵

Sonuç

1991 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkmenistan uluslararası sisteme yeterli ölçüde entegre olamamıştır. Saparmurat Niyazov'un otokratik yönetimi ve 1995 yılında daimi tarafsızlık statüsünün benimsenmesi ülke dış politikası ve ekonomisi üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Az nüfusuna karşın zengin enerji rezervlerine sahip olması Aşkabat'ın Türkistan'ın Katar'ına dönüşebilmesi beklentisine yol açmıştır. Bununla birlikte iç ve dış etmenler nedeniyle Türkmenistan enerji potansiyelini somut projelere dönüştürememiştir. Denize kapalı konumu, Rusya üzerinden kurgulanan enerji hatları ve Rusya'nın ihracatçı bir ülke olması, sınır komşularının ya İran örneğinde olduğu gibi uluslararası yaptırımlara maruz kalması ya da Afganistan örneğinde olduğu gibi güvenlik ve terör sorunları ile anılması, uzun yıllar boyunca enerji ithal etmek isteyen ülkelerin Türkmen sınırına uzanan boru hatlarını kendilerinin yapmalarının beklenmesi gibi bir sıra neden ülkenin enerji diplomasisinin gelişmesini engellemiştir. Bununla birlikte 1997 yılında açılan Türkmenistan-İran doğal gaz boru hattı Türkmen ihracat yollarının çeşitlendirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur.

2006 yılında iktidara gelen Kurbankulu Berdimuhamedov bir takım açılım girişimlerinde bulunsa da onun döneminde de Türkmenistan esasen

⁹² Margarita Assenova, Ariel Cohen ve Wesley Hill, "Kazakhstan Could Lead Central Asia in Mitigating the World's Energy and Food Shortages", *Atlantic Council*, 28 Nisan 2023.

⁹³ Bahar Özsoy, "Rusya-Ukrayna Savaşı Gölgesinde AB Enerji Politikaları ve Türk Devletleri", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25, (Özel Sayı, 2023). 57-58.

⁹⁴ "Azerbaijan Sees Increase in Natural Gas Imports from Turkmenistan over 2023", *News.Az*, 5 Mart 2024, Erişim Tarihi: 11.06.2024, <https://news.az/news/-azerbaijan-sees-increase-in-natural-gas-imports-from-turkmenistan-over-2023>.

⁹⁵ Ketenci, "Rusya'nın Ukrayna Müdahalesi (2022)", 636.

otokratik bir anlayış ile yönetilmiştir. Ülkenin Türk devletleri tarafından gerçekleştirilen zirvelere olan ilgisinin yıllar içinde azalması ve 2009 yılında kurumsallaşarak Türk Keneşi çatısı altında somutlaşan girişime dahil olunmaması diğer Türk devletleri kadar Türkmenistan açısından da önemli bir kayıp olmuştur. Azerbaycan ile Hazar'daki kimi yataklar nedeniyle yaşanan anlaşmazlık Türkmenistan'ın Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum gibi bir sıra projeye dahil olmasını engellemiştir. Aynı dönemde Rusya'nın bir yandan İran'la birlikte Hazar'ın statüsünün belirsizliğini bahane ederek diğer yandan gerek Mavi Akım'la Türkiye'ye gerekse Güney Akım'la Avrupa'ya doğal gaz ihraç etme planları Türkmenistan'ı Türkiye ve Batı pazarlarından uzaklaştırmıştır. Nitekim bu dönemden itibaren Türkmenistan enerji pazarında Çin'in etkisi artmaya başlamıştır. 2006 yılında yapılan anlaşma ile Aşkabat Pekin'e otuz yıl boyunca yılda 30 milyar metreküp gaz sağlamayı kabul etmiştir. 2010 yılında Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattı devreye alınarak Çin'e gaz ihracatında bulunmaya başlayan Türkmenistan'ın günümüzde bir numaralı ticaret ortağı da Çin'dir. Halihazırda yapımı devam eden 30 bcm kapasiteli D boru hattının Kazakistan'ı bypass ederek Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e ulaşması öngörülmektedir ki böylece Aşkabat'ın Çin'e ihracatı iki katına çıkabilecektir.

Dünyanın en fazla doğal gazına sahip dördüncü ülkesi olan Türkmenistan, ne dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip ülkesi Venezuela gibi ne de dünyanın en fazla doğal gaza sahip 2. ülkesi İran gibi ambargo ve yaptırımlara uğramamıştır. Bununla birlikte sahip olunan enerji zenginliği somut projelere dökülememiştir. Batı pazarlarına erişimde uzun yıllar Moskova'nın engellemeleri ve Avrupa'nın irade eksikliği ile karşı karşıya kalan Türkmenistan için Rusya-Ukrayna savaşı yeni bir dönüşüm getirmiştir. Rusya'nın batı pazarlarından çekilmesi ve Türkmenistan'ın birincil doğal gaz ithalatçısı Çin'in de içinde bulunduğu Doğu'ya yönelmesi 90'lı yıllarda sıklıkla gündeme gelen Trans Hazar projesinin yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Hazar'ın statüsünün belirlenmiş olması ve Azerbaycan ile başlayan yakınlaşmanın ardından 2022 yılında başlayan savaşla AB'nin bölge enerjisine olan ilgisinin artması projenin gerçekleştirilmesine yönelik bir beklenti yaratmıştır. Nitekim Aralık 2022'de Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan Devlet Başkanları Birinci Zirvesinde Enerji Alanında İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Batı ile enerji ilişkilerini derinleştirmek isteyen yeni devlet başkanı Serdar Berdimuhamedov için Trans Hazar Enerji Projesi'nin hayata geçirilmesi kuşkusuz hem kendisi hem de Türkmen enerji diplomasisi açısından önemli bir başarı olacaktır.

Kaynakça

- “Azerbaijan Sees Increase in Natural Gas Imports from Turkmenistan over 2023”. *News*. Az. 5 Mart 2024. Erişim Tarihi: 11.06.2024. <https://news.az/news/-azerbaijan-sees-increase-in-natural-gas-imports-from-turkmenistan-over-2023>.
- “Gazprom to Buy Central Asia Gas”. CNN, 10 Nisan 2003. <https://edition.cnn.com/2003/BUSINESS/-04/10/russia.-gazprom.reut/>.
- “The President of Turkmenistan Approves Draft Program of Economic Cooperation with Russia in 2021 – 2023”. *Turkmenistan Altyn Asyr*. 21 Mayıs 2021. Erişim Tarihi: 11.07.2024. <https://turkmenistan.gov.tm/en/post/54587/-president-turkmenistan-approves-draft-program-economic-cooperation-russia-2021-2023%20>.
- “Turkmenistan Ready to Accelerate TAPI Project Through Closer Cooperation with Partners”. *Interfax*. 25 Nisan 2024. Erişim Tarihi: 16.06.2024, <https://interfax.com/newsroom/top-stories/101802/>
- Afanasiev, Vladimir. “Iraq Steps Closer to Securing Large Natural Gas Deal with Turkmenistan”. *Upstream*. 11 Ekim 2023. Erişim Tarihi: 10.07.2024 <https://www.upstreamonline.com/-production/iraq-steps-closer-to-securing-large-natural-gas-deal-with-turkmenistan/2-1-1532731>.
- Aminjov, Farkhod. “Russia’s Evolving Energy Interests in Central Asia and Afghanistan”, CAISS, 2017.
- Annayev, Dzhumaguly. “Iran Attempts to Spin Major Ruling on Gas Payments to Turkmenistan”. *Asia News*. 7 Temmuz 2020. Erişim Tarihi: 11.06.2024. https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2020/07/07/feature-01.
- Assenova, Margarita; Ariel Cohen ve Wesley Hill. “Kazakhstan Could Lead Central Asia in Mitigating the World’s Energy and Food Shortages”. *Atlantic Council*. 28 Nisan 2023.
- Begenjov, Begench. “Türkmenistan’ın Enerji Politikası”. Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Bekdeş, Hasan. “5. Hazar Zirvesi: Yeni Düzenlemeler SD Analiz.” 2018. <http://www.sde.org.tr/-genel/sd-analiz-5-hazar-zirvesi-yeni-duzenlemeler-analizi-6591>.
- Bloomberg. “Rusya’nın Çin’e Enerji İhracatı Altı Ayda 46 Milyar dolara Ulaştı”. 23.07.2024. Erişim Tarihi: 24.07.2024. <https://www.bloomberght-.com/rusyanin-cine-enerji-ihracati-alti-ayda-46-milyar-dolara-ulasti-2357051>.
- BP. “Statistical Review of World Energy 2021” 70th edition. 2021. Erişim Tarihi: 13.07. 2024, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>.
- Buyar, Cengiz. “Çin, Türkistan’daki Varlığını Güçlendiriyor mu?”. *Kriter* 9, sy. 90 2024. Erişim Tarihi: 25. 07 2024. <https://kriterdergi.com/dis-politika/cin-orta-asyadaki-varligini-guclendiriyor-mu>.
- Changzhi, Xu; Su Chang ve Chen Dongjie. “Turkmenistan Exploring More Devt Opportunities with China”. *Global Times*. 18 Ocak 2024. Erişim Tarihi: 12.06.2024.

- <https://www.globaltimes.cn/-page/202401/1305675.shtml>
- Commission of the European Communities. *Second Strategic Energy Review: An EU Energy Security and Solidarity Action Plan*, 2008. Brussels.
- Cutler, Robert M. "Trans-Caspian Gas Pipeline Gains Further Momentum". 22 Mayıs 2019. Erişim tarihi: 24.07.2024. <https://natoassociation.ca/trans-caspian-gas-pipeline-gains-further-momentum/>.
- Demirci, Onur. "Türkmenistan'da Enerji Sektörünün Makro Performans Üzerindeki Etkileri." içinde *Ekonomi ve Finans Politikaları Üzerine Çalışmalar II* . ed. D. Eroğlu Sevinç ve H. Sevinç, 75-100. Gaziantep: Özgür Yayıncılık, 2023, 75-99.
- Energy Institute. "Statistical Review of World Energy 2024." 73rd edition. 2024. Erişim Tarihi: 13.07.2024. <https://www.energyinst.org/statistical-review>.
- Eurasianet. "Uzbekistan, China Pledge to Boost Trade to \$20Bln in "Near Future"". 24.01.2024. Erişim Tarihi: 13.07.2024. <https://eurasianet.org/-/node/91527>.
- European Commission. "The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership". *Joint Communication to the European Parliament and the Council*, 2019.
- European Parliament. "Report on an EU Strategy for Central Asia". 2007. https://www.europarl.europa.eu/-doceo/document/A-6-2007-0503_EN.pdf.
- Eurostat. "EU Imports of Energy Products-Latest Developments". 29 Temmuz 2024, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics>.
- Handel, Michael. *Weak States in the International System*. London and New York: Routledge, 1990.
- Hayley, Andrew. "China's Xi Unveils Grand Development Plan for Central Asia". 19 Mayıs 2023. Erişim Tarihi: 11.07.2024. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/chinas-xi-calls-stable-secure-central-asia-2023-05-19/>.
- Indeo, Fabio. "Independent Turkmenistan in the Reshaped Geopolitical Scenario: Foreign Policy, Energy Strategy and Security Issues". *Il Politico, Nuova Series* 3, sy. 243 (2016): 165-194.
- International Energy Agency. "World Energy Outlook 2023". 2023. Erişim Tarihi: 12.06.2024, <https://www.iea.org/search?q=World%20Energy%20Outlook%202023>.
- Kanapiyanova, Zhuldyz. "Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2022): 225-242.
- Ketenci, Ayşegül. "Rusya'nın Ukrayna Müdahalesi (2022) ve Küresel Enerji Rekabetinin Yeni Odağı: Türkmenistan Doğal Gazı". *Current Perspectives in Social Sciences* 28, sy. 4 (2024): 629-640.
- Khatib, Hisham. "Energy Security, World Energy Assessment: Energy and The Challenge of Sustainability." In *World Energy Assessment: Energy and The Challenge of Sustainability*, ed. J. Goldemberg, 111-134. United Nations Development Programme, 2015.
- Kozma, Tamas. "Turkmen Natural Gas in the European Energy Security Discourse: Perceptions, Realities, Outlook". *OSCE Academy Policy Brief* 53, 2020.
- Lee, Yusin. "Opportunities and Risks in Turkmenistan's Quest for Diversification of its Gas Export Routes". *Energy Policy* 74 (2014): 330-339.

- Lelyveld, Michael. "Turkmenistan: Niyazov Seals Energy, Security Contracts with Russia". 11 Nisan 2003. Erişim Tarihi: 13.06.2024. <https://www.rferl.org/a/1102912.html>.
- Matveeva, Anna. "A New Opening for EU–Central Asia Relations?". *Carnegie Endowment for International Peace*, 13 Nisan 2023. Erişim Tarihi: 13. 07. 2024. <https://carnegieendowment.org/research/2023/04/a-new-opening-for-eu-central-asia-relations?lang=en>.
- Musayev, Mayıs. "Azərbaycan-Türkmənistan Arasında Diplomatik Əlaqələrin Yeni Mərhələdə İnkişafı", *Tarix və Onun Problemləri* 2, (2011): 140-145.
- Mykytchuk, N. ve V. Hanko. "Energy Factor in China-Turkmenistan Relations". *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences* 1, sy. 1-2 (2018): 96-106.
- Oil&Gas Journal. "GCA: Turkmenistan's Iolotan Gas Field is World's Second-Largest". 13. 10. 2011. Erişim tarihi: 12. 07. 2024. <https://www.ogj.com/-explorationdevelopment/reserves/article/-17266102-/gca-turkmenistans-iolotan-gas-field-is-worlds-second-largest>.
- Örmeci, Ozan ve Sina Kısacık. "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Enerji Güvenliği Politikaları Çerçevesinde Çin-Rusya İlişkilerini Anlamak". *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 2, sy.1 (2021): 1-24.
- Özsoy, Bahar. "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Asiyanın Türkdillli Dövlətləri ilə Münasibətləri". Doktora Tezi, Bakü Devlet Üniversitesi, 2021.
- Özsoy, Bahar. "Rusya-Ukrayna Savaşı Gölgesinde AB Enerji Politikaları ve Türk Devletleri". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25, (Özel Sayı, 2023): 43-66.
- Pannier, Bruce. "Analiz: Türkmenistan we Azerbaýjan Hazar Ýatagy Üstündäki 30 Ýyllyk Dawany Çözdi". *Azatlyk Radiosy*. 23 Ocak 2021. Erişim Tarihi: 11.07.2024. <https://www.azathabar.-com/a/31064740.html>.
- Pannier, Bruce. "Pannier: Russia is Pushing Turkmenistan Out of the Natural Gas Market". *Intellinews*. 24 Mayıs 2024. Erişim Tarihi: 12.07.2024. <https://www.-intellinews.com/pannier-russia-is-pushing-turkmenistan-out-of-the-natural-gas-market-326833/>.
- Pirani, Simon. "Let's Not Exaggerate: Southern Gas Corridor Prospects to 2030." *OIES PAPER NG 135*, Oxford Institute for Energy Studies, 2018.
- Putz, Catherine. "Turkmenistan Completes East-West Pipeline: What's next?". *The Diplomat*. 29 Aralık 2015.
- Re: Russia. "Gravity News: In 2023, China Became the Dominant Economic Partner for Central Asia". 27 Şubat 2024. Erişim Tarihi: 13.07.2024. <https://re-russia.net/en/review/688/>.
- Robinson, Therese. "Europe's Efforts to Cut Reliance on Russian Energy Supplies Exceeding Expectations." *Review Finds*. 30 Mayıs 2024. Erişim Tarihi 11.07.2024, <https://naturalgasintel.com/news/europes-efforts-to-cut-reliance-on-russian-energy-supplies-exceeding-expectations-review-finds/>.
- TradeMap. "List of Products Exported by Turkmenistan". Erişim Tarihi 18.07.2024. https://www.trademap.org/Product_SelCountry-_TS.aspx?nvpm

- Turan, İshak. “Turkmenistan’s Energy Independence Policy Regarding Sino-Russian Competition: The Role of Permanent Neutrality in the New Great Game”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8, sy. 2 (2021): 332-349.
- UNDP. “Human Development Report 2023-2024”. 13.03.2024. Erişim Tarihi 12.06.2024. <https://hdr.undp.org/content/-humandevlopment-report-2023-24>.
- UNDRR. *Turkmenistan: National Climate Change Strategy 2012*. Erişim Tarihi: 12.07.2024. <https://www.preventionweb.net/-/publication-/turkmenistan-national-climate-change-strategy-2012>.
- UNECE. Türkmenistan policy brief. March 2024. Erişim Tarihi: 08.07.2024. <https://unece.org/sites/default/files/2024-07/turkmenistan-policy-brief%20%283%29.pdf>.
- Ussanepesov, Shohrat. “Ekonomik Açıdan Türkmenistan’ın Doğal Gaz Sektörüne Genel Bir Bakış”. Yüksek Lisans tezi Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2008.
- Xie, Zhihai. “China’s Energy Infrastructure Development in Central Asia and Its Impact on Regional Energy Supply and Geopolitics”. *Journal of Inter-Regional Studies: Regional and Global Perspectives* 4 (2021): 1-14.
- Yergin, Daniel. “Ensuring energy security”, *Foreign Affairs* 85, sy. 2 (2006): 69-82.
- Yılmaz, Sefer ve Duhan K. Kalkan. “Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma”, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 3 (2017): 169-199.
- Zhou, Qiang; Ze O ve Yu Yang. “Energy Geopolitics in Central Asia: China’s Involvement and Responses”. *Journal of Geographical Science* 30, sy. 11 (2020): 1871-1895.

Extended Abstract

Turkmenistan's Energy Diplomacy in the Context of Energy Security

In 1995, Turkmenistan adopted permanent neutrality status and adopted a closed foreign policy under the autocratic rule of Saparmurat Niyazov until 2006. In 2006, Kurbankulu Berdimuhamedov came to power and softened the hard-line policies, but Turkmenistan failed to become an influential actor in the region under his rule. Foreign policy preference and autocratic governance have been two important factors determining Turkmenistan's energy diplomacy.

With its 13.6 trillion cubic meters of natural gas reserves, Turkmenistan, the world's 4th largest natural gas reserves, has not been able to engage in a successful energy diplomacy after independence. The energy market, which was dominated by Moscow throughout the 1990s due to the integration of pipelines with Russia, has not developed sufficiently as a result of disruptions in payments. In 1997, the opening of the Iran-Turkmenistan pipeline was an important step, but the dependency on Russia remained. In 2003, the two countries signed a 25-year natural gas agreement. However, in 2009, due to an explosion in a gas pipeline, the Russian-Ukrainian gas dispute and a reduction in gas supplies to Western European countries, Moscow stopped imports from Turkmenistan. The crisis forced Ashgabat to look for alternative exports, while the EU, Türkiye and Azerbaijan did not show enough interest in the Trans-Caspian pipeline to transport Turkmen gas to Europe. Indeed, during this period, Azerbaijan, which has less than one-fifth of Turkmen reserves, started to integrate into Western markets through Türkiye.

As a result of Russia's suspension of imports and the failure to establish an inclusive energy cooperation among Turkic states, Beijing has increased its influence in Central Asia and started importing Turkmen natural gas in 2010. In the meantime, China has overtaken Russia as Turkmenistan's largest trading partner and has also increased its influence on the Turkmen economy by providing loans. Indeed, the rumors that China is buying natural gas at below-market prices and the country's debt to China, which is more than its two-year budget, point to the existence of serious security problems for Turkmenistan in the medium and long term. Moreover, the failure to finish the TAPI line, which has been going on for many years, and the lack of adequate development of energy relations due to the sanctions imposed on Iran also increase Ashgabat's dependence on China.

On the other hand, in 2022, following Russia's war of aggression against Ukraine, Turkmenistan needs to update its energy diplomacy as the EU is at a crossroads with Russia, its largest energy exporter. Russia's pivot towards Asian markets, including China, is not only a threat for Turkmenistan, but also an opportunity to integrate with the West, which has been postponed for a long

time. In 2018, following the resolution of the Caspian status dispute, in theory, the obstacles to the export of Caspian energy resources to Western markets seem to have been removed. During the energy crisis, Turkmenistan, which is on the EU's list of alternative energy exporters, has increased its diplomatic activities to export energy to the West through Türkiye and Azerbaijan. In July 2022, Azerbaijan committed to doubling its gas exports to Europe by 2027, and in July 2022 signed a swap agreement with Iran and Turkmenistan. In the same year, Turkmenistan also took a new step in this field by signing the Memorandum of Understanding on the Development of Cooperation in the Field of Energy with Türkiye and Azerbaijan. Recently, the possibility of transporting up to 2 billion cubic meters of Turkmen gas to Türkiye in the first stage has been on the agenda. The first of the options considered for the access of gas to Türkiye is the transportation of Turkmen gas to Turkey via Iran via swap. Another option is the transportation of Turkmen gas to Türkiye via Iran and Azerbaijan, again via swap. The more sustainable and larger capacity option is to export Turkmen gas to Türkiye via a Caspian pipeline (TRT Haber, 2024). At this point, the last option seems more beneficial for Turkmenistan in the long term. As in the case of Azerbaijan, which has managed to integrate with the West through pipelines, this option is an important opportunity for Turkmenistan to strengthen its political and economic influence in the region. This will also lead to the breakdown of Chinese and Russian influence in the country, and alternative export routes will make Turkmen energy diplomacy stronger.

